

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРОТИПРАВНІ ДІЇ

Батраченко Т. С.

ВСТУП

Таке явище, як колабораціонізм на сторінках історії є актуальним як в сучасному світі, так і в минулому. Це обумовлено існуванням конфліктів між державами або їх частинами та наявності осіб, які співпрацюють з ворогом із різноманітних причин, таких як особистої вигоди, ідеологічних переконань тощо. Наразі колабораціонізм характеризується, як складне суспільно-психологічне явище добровільної, зокрема ідейно-вмотивованої співпраці з ворогом у різних соціокультурних сферах життя, результатом якої є підрив національної безпеки України, створення загрози державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам держави. Зокрема, посягаючи на безпеку та суверенітет держави, а тим самим становлячи серйозну загрозу для існування територіальної недоторканості країни, яку представляють колаборанти. Суспільна небезпечність колабораціонізму полягає в тому, що він може призвести до таких наслідків як: – загрозу національній безпеці шляхом впливу іншої держави на політику та суспільство країни-жертви, що може призвести до порушення національної безпеки; – скоєння злочинів проти людства, так, колаборація може сприяти здійсненню військових злочинів, геноциду та іншим злочинам проти людства, що може мати надзвичайно тяжкі наслідки для людства в цілому; – збільшення соціальної напруженості, що спричиняє соціальну напруженість в країні, зокрема, через відчуття підриву національної гідності та інших соціальних наслідків; – порушення норм міжнародного права.

Протидією зазначеному суспільно-небезпечному явищу стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03 березня 2022 р. КК України (далі – КК) та доповненням статтею 111-1 «Колабораційна діяльність». Необхідність криміналізації колабораціонізму на території України існувала ще з 2014 р. – часу початку агресії російської федерації, у результаті якої частина території нашої держави виявилася окупованою.

Водночас привертає увагу поспішність, з якою ухвалювався цей та інші закони у сфері кримінально-правового регулювання в умовах воєнного часу. Оцінюючи в сукупності обставини їх ухвалення, на думку відразу спадає вислів професора Дугласа Гусака про те, що крім рішення про початок війни, жодне інше рішення, що ухвалюється державою, не є більш важливим за її присуд про те, яка поведінка повинна бути забороненою і наскільки суворим має бути покарання за неї. Лейтмотив наведеного судження полягає в тому, що рішення про зміну кола кримінально протиправних діянь та визначення їх караності має бути менш відповідальним і виваженим, аніж рішення про початок війни¹.

З огляду на суспільну небезпеку такого явища як колабораціонізм та необхідності крізь призму історичного та соціально-психологічного дискурсу знаходження детермінантів злочинності та формулюванні пропозиції щодо протидії та запобігання колабораційної діяльності.

Крім того, значущість ухваленого 03 березня 2022 р. рішення про запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, потребує особливої уваги аналіз підстав такої відповідальності, адже відповідний закон застосовується правоохоронними органами про що свідчить офіційно оприлюднена інформація про розпочаті кримінальні провадження за ст. 111-1 КК. Установлення точного змісту цієї норми має сприяти забезпеченню плідної діяльності правозастосовувачів із належного кримінально-правового реагування на поведінку осіб, які співпрацюють з державою-агресором на шкоду інтересам України.

З огляду на вищезазначене, вважаємо питання колабораціонізму та його наслідків таким що потребує нагального дослідження, а звернення до цього питання своєчасним.

1. Визначення поняття «колаборант», «колабораціонізм»

Поняття «колаборант» та пов'язані з ним «колабораціонізм», «колабораціоніст» є похідними поняттями з латинського слова «collaborare» (співпраця). У позитивній конотації колаборація передбачає спільну діяльність або співробітництво. У негативній – зрадницьку співпрацю з ворогом².

---

¹ Письменський Є., Мовчан Р. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 2. – С. 9-12 DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-8-16

² Gordon, Bertram M. The Morphology of the Collaborator: The French Case. Journal of European Studies. 1993. № 23, no. 1. p. 1

Термін «колабораціонізм» (франц. collaboration – співробітництво) часто використовується в історичній та політичній літературі для означення добровільної співпраці (на противагу вимушеній) окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами.

Сучасне поняття колабораціонізму є змістовним соціально-психологічним та етичним явищем-феноменом, що охоплює деякі із форм державної зради-співробітництва населення з окупаційною владою, її представниками, країною-агресором через різноманітні дії у військовій, економічній, політичній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності. Загальною метою колабораційної діяльності є завдання значної шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та безпеці країни. Провівши аналіз, можна виокремити основні риси та загальні ознаки колабораціонізму, зокрема це:

– наявність суб'єктів колабораційної діяльності, а саме: 1) «колаборантів», тобто громадянина чи групу громадян, що співпрацюють з державою-агресором й завдають шкоди державному суверенітету країни, громадянами якої вони є; 2) країну/представників країни-агресора з якою відбувається безпосередня співпраця;

– чітко виражений характер завдання шкоди державному суверенітету й територіальній цілісності через різноманітні форми здійснення колабораціонізму³

Відносно видів колабораціонізму залежно від бажань та переконань, які мають на меті громадяни, то найбільш поширеною серед науковців є така класифікація: вимушений, добровільний та ідеологічний. Розглянемо більш детально ці види.

1. Вимушений колабораціонізм – здійснення співпраці з окупаційною владою не з проявів власного бажання, так, наприклад, під час Другої світової війни на окупованих територіях створювалися так звані «єврейські гетто», де примусово німецьким командуванням формувалися з числа євреїв місцеві адміністрації – юденрати та поліцейські підрозділи, що виконували вказівки наглядачів. Проте, участь у так званих юденратах та поліцейських підрозділах з числа жителів гетто не гарантувала врятованого життя «вимушеним колаборантам», а лише відтермінувала їх страшний кінець.

2. Добровільний колабораціонізм – форма колабораційної діяльності, при якій населення за власним бажанням та власними переконаннями співпрацює з країною-агресором задля завдання шкоди державному суверенітету та територіальній цілісності країни. Прикладом цього може

---

³ Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*. 2020. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf>

бути добровільна служба у військових формуваннях країни-агресора, допомога окупаційним адміністраціям і т.д.

3. Ідеологічний колабораціонізм. За переконаннями частково спільна з двома попередніми формами колабораціонізму, адже вимушено відбувається через ідеологічні переконання, але й поєднуються добровільним характером безпосередньої діяльності⁴.

Цікавою видається позиція О. Гончаренко, який виокремлює наступні види колабораціонізму:

1. Воєнний колабораціонізм, який є одним з найпоширеніших та найвідоміших способів співпраці з окупантами: служба у військових підрозділах ворога, поліцейських органах, каральних структурах, розвідка, надання певної військової інформації, допомога противнику зі зброєю в руках. Так наприклад, військові однієї країни в силу власних переконань або примусово ставали в ряди іншої держави та допомагали їй військовим шляхом.

2. Політико-адміністративний колабораціонізм, який проявляється шляхом співпраці з окупаційними органами влади. Так, наприклад, у часи Другої світової війни у невеличких сільських населених пунктах призначались спеціальні старости, які надавали інформацію відповідним військовим формуванням, співпрацювали з країною-агресором. Сьогодні ця практика теж застосовується, під час збройних конфліктів на окупованих територіях країною-агресором призначається не лише власні представники для здійснення керівництва територією, але й певний відсоток місцевого населення-колаборантів для кращого функціонування усіх процесів життєдіяльності та кращої взаємодії з місцевими.

3. Побутовий колабораціонізм, який є однією з найпростіших форм колабораційної діяльності, і полягає у встановленні товариських, дружніх відносин між окупантами та місцевим населенням⁵.

4. Економічний колабораціонізм, за якого передбачається застосування співробітництва у різноманітних сферах та галузях економіки. Будь який людський ресурс під час війни є вкрай важливим, проте розраховувати лише на робочу силу без навичок та вмінь – є неправильним. Тож, навіть у часи війни важливим є пошук професійних

---

⁴ Янішевська К.Д., Крисько А.С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. – Вісник НТУУ «КПІ». Політологія.Соціологія.Право. № 4 (56). – 2022. – 73 с.

⁵ Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Чтиво*.2019. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Honcharenko_Oleksii/Problemy_instytutsiinoho_vyznachennia_termina_kolaboratsionizmu_ioho_vydiv_ta_oznak.pdf?PHPSESSID=o001hmfhdenos08s30k2n465r4

кадрів: інженерів, сільськогосподарських фахівців, кваліфікованих спеціалістів. Крім цього, важливим є співробітництво з усіма сферами економіки, тобто з власниками різноманітних підприємств, керівників структур, головними фахівцями, які дають змогу ефективно налагодити роботи на економічно важливих під час війни спорудах та базах.

5. Культурно-духовний колабораціонізм. Важливим важелем під час війни, збройного конфлікту або ж навіть просто звичайної підтримки тоталітарного та суворого режиму в країні є пропаганда та культурно-духовна робота з населенням. У контексті колабораційної діяльності це також є поширеним методом взаємодії місцевого населення з окупаційною владою – шляхом залучення місцевих колаборантів до просвітницько-культурної роботи та так званого «промивання мозку». Однією з найпоширеніших форм культурного співробітництва була діяльність окупаційної преси в Україні. Багато газет і журналів так чи інакше допомагали нацистам і їх союзникам деморалізувати, дезорієнтувати і відверто вводити в оману місцеве населення. Також цей вид колабораціонізму своє втілення реалізовував й на базі музейних установ, театрів, бібліотек, церков та інших закладів культури тодішнього місцевого населення⁶.

Сучасні дослідники розмежовують колабораціонізм, що передбачає наявність політичної угоди з окупантом, «кооперування» з окупаційною владою у цивільних галузях, а також «спільне ведення війни» (англ. *co-belligerence*) на боці окупаційних сил. Окрім цього, за сферами діяльності розрізняють як побутовий, адміністративний, економічний, військовий, політичний та військово-політичний види колабораціонізму. Для окупованих європейських країн найхарактерніший був політичний та військовополітичний колабораціонізм. Він проявлявся у створенні номінально незалежних урядів чи адміністративних інституцій, організації пронацистських рухів та партій (Франція, Норвегія, Данія, Нідерланди, Греція, Сербія, Угорщина)⁷. Саме ситуація Другої світової війни внесла істотні корективи щодо негативного значення цього терміну, який отримав негативне тлумачення.

Так, колабораціонізм почали трактувати таким чином, як «допомога ворогу», «підтримка окупаційних сил», «робота, спрямована проти фундаментальних національних інтересів», «зрада» або «державна зрада» чи навіть «танці під музику окупантів». Як свідчать історики,

---

⁶ Горобець В. Економічний та культурний колабораціонізм: формула співпраці. Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. 2020. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/pdf/VIM_27_2020-84-106.pdf

⁷ В.Чачава Грузинський колабораціонізм у другій світовій війні / Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2015. Випуск 6. С. 157–163.

колабораціоністським первісно називався уряд маршала Анрі-Філіпа Петена, що був утворений в окупованій гітлерівцями Франції (Режим Віші) через укладення з ними угоди про співпрацю. Саме таким чином офіційно був позначений принцип взаємовідносин гітлерівської Німеччини і Режиму Віші⁸. Звідси походить усталене дотепер загальне розуміння колабораціонізму як співпраці населення окупованих територій або громадян окупованої держави з ворогом (окупантом)⁹.

Крім того, проблема колабораціонізму громадян СРСР у роки Другої світової війни тривалий час спотворювалася радянською історіографією, яка, у дусі марксистсько-ленінської догматики, безапеляційно накладала клеймо «зрадників Батьківщини» та «колабораціоністів», не вдаючись до аналізу причин поведінки як окремих осіб та і цілих народів. Так, кримські татари одними із перших були віднесені радянськими органами влади до «запроданців, активних пособників і ставлеників німецько-фашистських окупантів», що призвело до трагічних наслідків¹⁰.

Також, неможна залишити поза увагою співпрацю з окупантами, до якої вдавалися національно-визвольні рухи з метою створення власних самостійних державних утворень (валлонські рексисти (Бельгія), бретонські безенперротівці (Франція), хорватські усташі (Югославія), словацькі глінківці (Чехословаччина)¹¹.

Термін «колабораціонізм» вперше з'явився у Франції, частина політикуму якої ще у 1940- му році відмовилася від опору агресії Німеччини і стала на шлях співробітництва з нацистським урядом.

Повоєнне облаштування європейського світу обумовило нагальність вирішення проблеми щодо покарань тих осіб, хто співпрацював з нацистами, а також визначення норм кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Практика покарань у європейському світі була унормована переважно за такими злочинами як, державна зрада, злочини проти порядку несення військової служби і злочини проти людяності.

У цілому, в роки Другої світової війни, соціально-політичне явище колабораціонізму стало притаманним не тільки Франції, але практично

---

⁸ Hoffmann, Stanley. Collaborationism in France during World War II. The Journal of Modern History. 1968. vol. 40, no. 3. pp. 375 – 395.

⁹ Топоркова М.Н., Понаморенко С.О., Онищенко О.Т. Проблемні питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (стаття 111-1 КК України) / Журнал «наукові інновації та передові технології». – Серія «Державне управління», Серія «Право». – № 7(9). – 2022. С. 270.

¹⁰ Гуліма О. Колабораціонізм кримських татар у роки другої світової війни: причини і наслідки. – Наукові записки: Серія Історія. – № 2. – 2017. – с. 38-39.

¹¹ В.Чачава Грузинський колабораціонізм у другій світовій війні / Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2015. Випуск 6. С. 163.

кожній окупованій нацистським агресором країні. А значить, це поняття швидко увійшло до політико-юридичного лексикону у виключно негативному значенні.

У радянські часи, французьке за походженням слово «колабораціонізм», майже не вживалось. А для кваліфікування злочинної співпраці з гітлерівськими окупантами у військовій та політичній сфері активно використовувались юридичні категорії «пособництво» та «державна зрада».

Так у повоєнній Франції «державна зрада» або колабораціонізм охоплювали такі дії: носіння зброї, змова з іноземною державою з метою ведення збройних дій проти Франції, змова з ворогом держави з метою переходу його на територію Франції, постачання ворогові озброєння, людської сили, коштів, провіанту, ослаблення моралі французьких збройних сил, кореспонденція з ворогом, надання іноземній державі інформації, що становить дипломатичну таємницю, особою, яка має офіційний доступ до неї, надання будь-яким громадянином Франції чи іноземцем іноземній державі інформації «таємниці національної оборони», тобто військової, політичної, економічної та промислової інформації¹².

У Норвегії учасників німецьких військових та поліцейських формувань із числа норвежців у 50-х роках було також засуджено за державну зраду.

У Польщі після завершення війни була запроваджена відповідальність за співпрацю з окупаційною владою шляхом співучасті в переслідуванні цивільного населення та військовополонених з політичних, національних, етнічних або расових причин, або в завданні шкоди особам на території Польщі, у вимаганні визнання провини шляхом погрози донесенням на особу окупаційній владі та в допомозі у спонуканні до вчинення перелічених вище злочинів. Покараннями за ці злочини була смертна кара, ув'язнення, конфіскація майна та тимчасове обмеження громадянських прав¹³.

Повоєнна Польща інкорпорувала у своє законодавство Нюрнберзькі принципи а отже, на цій підставі було криміналізовано членство в «організаціях, метою яких було вчинення злочинів проти миру, воєнних злочинів, злочинів проти людяності», що охоплювало Нацистську

---

¹² Hoffmann S. Collaborationism in France during World War II. *The Journal of Modern History*. Vol. 40, No. 3. 1968. P. 375–395.

¹³ Долгорученко О. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень. – Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. № 56. – 2022. – С. 16-18 DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.56.4>

партію, Гестапо, СС та СД, та встановила відповідальність для лідерів таких організацій¹⁴.

У радянській історико-правовій науці поняття «колабораціонізм» майже не вживалось. А для кваліфікування злочинної співпраці з гітлерівськими окупантами у військовій та політичній сфері активно використовувались юридичні категорії «пособництво» та «державна зрада».

Жителі окупованих територій СРСР, які воювали у збройних силах Німеччини та співпрацювали з фашистами дістали специфічну назву «гіві» (від нім. – добровільні помічники). Відповідно до Декрету від 24 червня 1942 року була вперше встановлена кримінальна відповідальність за «пособництво ворогу» [2, с. 48].

Після 1947 року у статті 58-1 Кримінального кодексу РСФСР з'являються такі суміжні поняття до колабораціонізму, як «контрреволюційна діяльність» та «зрада Батьківщині». Так, відповідно до статті 58-1а, зрадою Батьківщини вважались дії, вчинені громадянами СРСР, що спричиняли шкоду військовій міцності СРСР, а також створювали загрозу державній незалежності або недоторканності території СРСР. А статтею 58-10 Кримінального кодексу РСФСР було передбачено покарання за «пропаганду або агітацію, яка містить заклик до повалення, підризу чи ослаблення Радянської влади або до вчинення інших контрреволюційних (зрадницьких дій) злочинів [9].

Таким чином, відмінність юридичної практики покарань за колабораційні діяння у країнах Європи та СРСР обумовлена політичними, соціально-психологічними, економічними умовами життя, а також особливостями реалізації окупаційного режиму. Як зазначає український вчений В. Дзьобак сприяння окупантам на землях східної Європи, зокрема в Україні або країнах Балтії, переважно характеризувалось своєю антиколоніальною спрямованістю та пов'язувалось із відновленням status quo, що існувало до включення їх до складу Радянського Союзу. У вищезначених регіонах виокремився державний і індивідуалістичний (приватний) колабораціонізм, які мали різну природу. Якщо перший був орієнтований на відновлення державності за допомогою нацистської Німеччини, то другий скоріше носив характер їх ідеологічного неприйняття і негативного ставлення до радянської системи. Слід зауважити, що ті, хто знаходився в окупації не обов'язково підтримували ідеологічно владу загарбників, співпраця могла бути умовою фізичного «виживання».

Оскільки колабораціонізм на окупованих територіях СРСР носив масовий характер, покарання за такі дії були суворими. Колабораціонізм

---

¹⁴ Wróbel A. The thought of john paul ii about the totalitarianism. *Philosophy, economics and law review*. Volume 1, 2021. P. 160–171. 162.

розумівся як контрреволюційна діяльність – антирадянський або антидержавний рух. Співпраця з ворогом це був найтяжчий злочин воєнної доби і передбачав максимальне покарання. Практика ж покарань в Європі не була однаковою, тут переважно превалювали покарання за адміністративні і економічні злочини проти держави у вигляді позбавлення свободи чи громадянських прав.

В Україні колабораціонізм, як феномен політико-правової дійсності часів радянсько-німецької війни, починає вивчатися з 90-х років ХХ століття.

Перші спроби теоретичного обґрунтування наукового поняття «колабораціонізм» здійснили такі вітчизняні науковці, як О. Потильчак, М. Коваль, О. Лисенко, Т. Вронська, С. Кульчицький.

Праці А. Боляновського, В. Вериги, О. Литвина, І. Дерейка, С. Дробязка, О. Марушенка, Г. Мамулія, І. Муковського, Б. Ковалю, М. Семіряги, В. Сергійчука та В. Шайкан суттєво розширили та конкретизували поняття колабораціонізму у контексті типів та форм «співробітництва з окупантами» періоду війни.

Фактично, сьогодні у історико-правовій науці сформовано три основні підходи до розуміння означеного поняття як феномену періоду Другої світової війни, а саме: – це будь-яке співробітництво з окупантом, відповідно, таке явище заслуговує морального осуду¹⁵; – це складне, неоднозначне суспільно-психологічне та етичне явище, що виникає в результаті взаємодії суб'єктів комунікативного процесу (окремих індивідів, певних політичних організацій) з окупантами. Це добровільна або вимушена співпраця з ворогом у будь-яких сферах життя: політичній, військовій, економічній, побутовій, соціокультурній¹⁶; – це усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам¹⁷.

Співробітництво з німецько-фашистським загарбниками, за радянським законодавством повоєнних років, вважалося не лише військово-політичне співробітництво, а й безпосередня ініціативна робота в адміністративних органах окупантів та дуже широка палітра інших видів діяльності пересічних громадян на всіх посадах і робочих місцях установ та закладів, що функціонували на захопленій нацистами території.

---

¹⁵ Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). Львів, 2003. 686 с. 32

¹⁶ Шайкан В. Колабораціонізм в Україні у роки Другої світової війни: причин виникнення, особливості, масштаби. Друга світова війна і доля народів України: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ. 2005. С. 44–51.

¹⁷ Дерейко І. Колабораціонізм, поняття. Енциклопедія історії України: Т. 4. Київ. 2007. 528 с.

В академічному тлумачному Словнику української мови колабораціонізм і досі трактується як зрадницьке співробітництво винятково з фашистськими загарбниками в окупованих ними країнах під час Другої світової війни¹⁸.

Однак, Наразі, в умовах сьогодення, а саме повномасштабної війни з росією, у істориків та теоретиків права виникає необхідність переосмислення змісту поняття «колабораціонізм», з метою трактування поняття та визначення складу злочину державної зради або колабораційних діянь в умовах сучасної війни.

Саме повномасштабний наступ ворога у лютому 2022 року змусив українських законодавців звернутися до криміналізації такого поняття як «колабораційна діяльність».

Як юридичне, політичне та кримінально-правове явище у вітчизняному законодавстві поняття «колабораціонізму» вперше почало застосовуватися після анексії Кримського півострову, подій на Сході України та повномасштабного вторгнення російської Федерації 24 лютого 2022 року.

Так, ст. 10 проекту Закону України «Про забезпечення прав та свобод та правовий режим на тимчасово окупованій території» було застосовано положення про співпрацю з державою окупантом, однак слово «колабораціонізм» на той час нормативно не використовувалось.

У 2019 р. Верховною Радою України було ухвалено законопроект «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», однак слід зауважити, спроби по утвердженню закону про колабораційну діяльність так і не були не завершеними. На те було три головні причини: відсутність чіткого розмежування між видами колаборації, неточність й розмитість формулювань проектів закону, тодішня політична еліта проросійського характеру в Україні впевнено заперечувала прийняття цих законів в будь який із версій. Проте ситуація змінилась з початком повномасштабного вторгнення російської Федерації на територію України¹⁹.

---

¹⁸ Reznik O., Andriichenko N., Zvozdetska I., Zarosylo V., (2020). Assessing the activities of the police as a part of the national security sector: experience and prospects. *Revista Género E Interdisciplinaridade*, 1(01). DOI <https://doi.org/10.51249/gei.v1i01.32>

¹⁹ Янішевська К.Д., Крисько А.С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. – Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. № 4(56). – 2022. – 71 с.

Таким чином, після довготривалого обговорення, 3.03.2022 року, Верховна Рада ухвалила законопроект № 5144 – «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)»²⁰. Це зміни до Кримінального кодексу, згідно з якими так званих колаборантів – людей, які підтримують будь-яку форму агресії росії проти України, а також не визнають суверенітету України та висловлюються про це публічно, – можуть покарати.

Вкрай визначним та необхідним у законопроекті стала пропозиція щодо запровадження кримінальної відповідальності за пропаганду «колабораціонізму» та публічні висловлювання на підтримку російської федерації, її окупаційної адміністрації та підтримуваних ними незаконних збройних формувань.

15.03.2022 року вступив у силу Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». В пояснювальній записці до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» передбачено, що колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом²¹. Таким чином, у статті 111-1 Кримінального кодексу України було встановлено кримінальну відповідальність за колабораціонізм, як особливу форму державної зради.

2. Юридичний аналіз кримінального правопорушення передбаченого ст. 111-1 Кримінального кодексу України

Цікавим, з точки зору законодавчої техніки, видається кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність в країнах Європейського союзу. В цих країнах колаборація з окупантами або іншими ворогами країни зазвичай розглядається як серйозне злочинне діяння, що може мати наслідки для національної безпеки та суверенітету країни. У

---

²⁰ Пояснювальна записка до проекту закону України «Про заборону колабораціонізму». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ GH4RE00A>

²¹ Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» (№ 2108-IX). URL: <https://www.ukrinform.ua/tubric-ato/3430808-zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-zakolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html>

зв'язку з цим, більшість країн ЄС передбачають кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність.

Кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, так само як і в Україні, зазвичай, передбачається в законодавстві країн ЄС у вигляді окремої норми. Наприклад, у Франції колабораційна діяльність передбачається статтею 411-1 Кодексу кримінального кодексу та карається позбавленням волі на строк до десяти років та штрафом до 150 000 євро. У Німеччині колаборація з ворогом країни карається згідно з статтею 80 Кримінального кодексу та може призвести до довічного ув'язнення.

Литовська Республіка, у кримінальному законодавстві якої міститься стаття 120 КК Литовської передбачає відповідальність як окрема форма діянь визначених статтями 117 («Зрада») та 118 («Надання допомоги іншій державі у здійсненні діяльності, ворожої до Литовської Республіки») Кримінального Кодексу Литовської Республіки²².

В Кримінальному кодексі України передбачено відповідальність за колабораціонізм, як особливу форму державної зради, яка полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Так у статті 111-1 «Колабораційна діяльність» чітко окреслені її форми, які тягнуть за собою кримінальну відповідальність, а саме:

- участь у збройному конфлікті на боці держави-агресора;
- публічні заклики, спрямовані на підтримку чи співробітництво з державою-агресором та/або окупаційною владою;
- організація та проведення під контролем держави-агресора виборів, референдумів, опитувань, плебісцитів та інших форм безпосереднього волевиявлення громадян на тимчасово окупованих територіях;
- організація та участь у проведенні інформаційних компаній, спрямованих на забезпечення підтримки держави-агресора при здійсненні нею збройної агресії проти України

---

²² Топоркова М.Н., Понаморенко С.О., Онищенко О.Т. Проблемні питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (стаття 111-1 КК України) / Журнал «наукові інновації та передові технології». – Серія «Державне управління», Серія «Право». – № 7(9). – 2022. С. – 271-272.

– розміщення для загального перегляду у мережі Інтернет закликів до підтримки дій держави-агресора у здійсненні нею агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України;

– вступ на посади в органах, самопроголошених чи створених державою-агресором, які виконували чи виконують на тимчасово окупованій території функції;

– передача матеріальних та нематеріальних ресурсів регулярним військам держави-агресора, радникам, інструкторам і найманцям, що направлені державою-агресором, а також незаконним збройним формуванням тощо²³.

Вже в перші дні з моменту набуття законної сили ст. 111-1 ККУ було зареєстровано провадження за фактами учинення цих злочинних дій. За даними ДБР, станом на 18.04.2022 р. зареєстровано понад 240 кримінальних проваджень за державну зраду та колабораціонізм. Проте ці дані постійно оновлюються²⁴. Це свідчить про динаміку такого суспільно-небезпечного діяння як колабораціонізм, а отже знаходження кримінально-правових заходів боротьби із таким явищем.

Крім того, згідно даних Офісу Генерального прокурора, перший обвинувальний акт за вчинення колабораційної діяльності (ст. 111-1 Кримінального кодексу) був направлений до суду 30 березня 2022 року. Досудовим розслідуванням встановлено, що мешканець м. Краматорська записав на мобільний телефон відео, у якому заперечував здійснення збройної агресії РФ проти України та публічно закликав громадян до підтримки незаконних рішень і дій держави-агресора. У подальшому він виклав запис на власну сторінку у соціальній мережі TikTok²⁵.

Формами вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України, є публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України та публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації, співпраці з державою агресором. Цей кримінальний проступок вчиняється у формі активної поведінки – дії: публічного заперечення чи публічних закликів. При цьому публічним вважається

---

²³ Сайт Верховної Ради України. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>

²⁴ Сайт Державного бюро розслідування. URL: <https://dbr.gov.ua/news/za-rik-vid-pochatku-vijni-dbr-rozslidue-majzhe-1-tis.-300-kriminalnih-provazhen-shhodo-zlochinv-proti-nacionalnoi-bezpeki-infografika>

²⁵ Сайт Liga Zakon. В Україні скеровано до суду перший обвинувальний акт за колабораціонізм. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210314_v-ukran-skеровано-dosudu-pershij-obvinualniy-akt-za-kolaboratsionizm

поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації²⁶.

Заперечення (публічне) здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України становить таку поведінку, що полягає у відкритому вираженні думки про те, що зазначені факти є такими, які реально не встановлені або відсутні, а так само відкритому спростуванню цих фактів.

Підтримка рішень агресора (з тих же самих підстав – лише підтримка схвалення) – це інформаційна дія, яка демонструє позитивне (схвальне) ставлення фізичної чи юридичної особи до рішень відповідних суб'єктів.

Під рішенням слід розуміти не лише ті чи інші нормативно-правові або інші формалізовані акти агресора, але й обрання певного варіанту поведінки, виконання, здійснення чогось. Підтримка рішень – це з одного боку окремих випадок підтримки дій, адже прийняття певного рішення, доведення його до відома адресатів і його реалізація є сукупністю певних дій. З другого боку – рішення агресора з соціально-політичної (змістовної) точки зору може полягати не лише в діях, а й у бездіяльності. Прикладом рішення-бездіяльності може бути невиконання агресором вказівок Генеральної Асамблеї чи Ради Безпеки ООН, Міжнародного Суду ООН, невиконання домовленостей щодо безпеки гуманітарних коридорів або інше невчинення дій, що впливають із домовленостей з Україною (суб'єкт таким чином може закликати підтримати рішення агресора про невчинення відповідних дій).

Дії та рішення агресора можуть бути різними, однак це не будь-які дії чи рішення. Вони повинні бути релевантними до безпосереднього об'єкта цього кримінального правопорушення, тобто заподіювати шкоду охоронюваному цією статтею відносинам або створювати реальну небезпеку її заподіяння. Публічні заклики до позитивних або нейтральних (не релевантних) стосовно цього об'єкта дій та рішень агресора не можуть вважатися колабораційною діяльністю. Не можуть, наприклад, кваліфікуватися за цією статтею публічні заклики до схвалення рішення агресора щодо виведення військ з території України чи проведення переговорів, за умови якщо такі рішення не спрямовані на ігнорування національних інтересів України²⁷.

---

²⁶ Сайт Верховної Ради України. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>

²⁷ Рубашенко А.М. Публічні заклики до підтримки дій агресора та до співпраці з агресором: проблеми інтерпретації законодавчої новели. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. С. 135-137.

Погодившись із думкою Є.О. Письменського, видається не правильним вважати, що заперечення, крім зазначеного, має також охоплювати виправдання або применшення здійснення збройної агресії проти України тощо, як про це пише М. Хавронюк²⁸. Тотожні діяння за наявності для того підстав можуть утворювати склад іншого кримінального правопорушення – передбаченого ст. 436-2 КК.

Заклики (публічні), про які йдеться у ч. 1 ст. 111-1 КК, передбачають відкрите звернення до певного кола осіб, що містить ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб схилити цих та інших осіб до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України²⁹.

Важливим аспектом кваліфікації є застосування за ч. 1 ст. 111-1 КК при якому караються лише відповідні «заклики». Певні ж «дії», спрямовані на підтримку рішень та/або дій держави агресора, визнаються не колабораційними, а відмінним від них пособництвом державі агресору (ст. 111-2 КК), суб'єктами якого, визначені не тільки громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства, за винятком громадян держави-агресора³⁰.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони для проаналізованих видів діяння у межах ідеологічного та культурно-освітнього колабораціонізму є обстановка злочину, що проявляється у їх вчиненні публічно та характеризує їх як такі, що мають підвищену суспільну небезпеку.

Установлюючи ознаку публічності, треба виходити із сукупності обставин, що характеризують час, місце, обстановку здійснення відповідних закликів тощо. Кількість (коло) осіб, яка може характеризувати публічність, хоч і вважається невизначеною, але мінімально має становити не менше двох осіб. Верхньої кількісної межі визначення публічності немає. Заклики, які спрямовані щодо однієї

---

²⁸ Хавронюк М. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу. *Ракурс*. 2022. URL: racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html.

²⁹ Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.

³⁰ Сайт Верховної Ради України. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>

конкретної особи, можуть оцінюватися як підбурювання до вчинення кримінального правопорушення³¹.

Протиправне діяння передбачене ч. 1 ст. 111-1 КК, треба відмежовувати від ст. 436-2 КК. Так, зазначені кримінальні правопорушення мають декілька об'єднаних об'єктивних ознак, що зумовлює виникнення проблем їх правильної кваліфікації. Так, в ч. 1 ст. 111-1 КК передбачено відповідальність за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, натомість ч. 1 ст. 436-2 кримінально караним вважається заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році.

В цьому випадку основною ознакою, що слугує відмежуванням відмежування є суб'єкт кримінального правопорушення. Відповідно ним може бути є громадянин України (спеціальний суб'єкт) у разі вчинення колабораційної діяльності. Проте суб'єкт виправдування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників – загальний, тобто це може бути як громадянин України, так і громадянин іноземної держави, особа без громадянства³².

Наступною є ознакою, за якої можна здійснити відмежування, – обстановка. Так, для кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК, зазначена ознака не є обов'язковою для об'єктивної сторони (заперечення збройної агресії російської федерації проти України може здійснюватися навіть в індивідуальній бесіді), то для кримінального правопорушення, ознаки якого містить ч. 1 ст. 111-1 КК, потрібно встановити публічність вчинення відповідних актів поведінки. Разом з тим передбачена ч. 3 ст. 436-2 КК кваліфікуюча ознака у виді використання засобів масової інформації так само може означати публічність вчинення відповідних дій, що в такому випадку ускладнює відмежування розгляданих складів кримінального правопорушення.

Крім того, варто акцентувати на місці вчинення злочину «колабораційна діяльність» не є винятково тимчасово окупована територія. Нерідко навіть упродовж доби ворог може неодноразово захоплювати нашу територію, окремі населені пункти, які потім звільняються ЗСУ. Тобто колабораційна діяльність за ст. 111-1 Кодексу може вчинятися на будь-якій території України, зокрема й на контрольованій українською владою, а також на території іноземної

---

³¹ Маслова О. О. Вчинення злочину в обстановці публічності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2017. № 27. С. 98–100.

³² Сайт Верховної Ради України. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>

держави, не виключено – і з території держави-агресора. Все це означає, що злочин може вчинятися дистанційно (стосовно тимчасово окупованої території). Співпраця з окупаційною владою (у буквальному розумінні слова «влада»), що утворюватиме склад колабораційної діяльності, можлива в різних формах. Це означає, що місцем вчинення злочину не завжди може бути «незаконний орган влади, створений на тимчасово окупованій території» (частини 1, 3, 6, 8 ст. 111–1).

Якщо громадянин України з використанням засобів масової інформації (тобто публічно) заперечує збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році, то вчинене варто кваліфікувати за ч. 3 ст. 436-2 КК. Викладена позиція ґрунтується на тому, що у відповідній частині між ч. 1 ст. 111-1 КК та ч. 3 ст. 436-2 КК утворилась колізія, долати яку можна спираючись на принцип верховенства права.

Кваліфікація зазначених дій за ч. 1 ст. 111-1 КК, з огляду на видимо припущені законодавчі помилки, свідчила б про порушення справедливості, інших загальнолюдських принципів і цінностей. За однакових умов вчинення з використанням засобів масової інформації виправдування або визнання правомірною збройної агресії російської федерації проти України оцінюватиметься за ч. 3 ст. 436-2 КК (з можливістю застосування значно більш суворого покарання), а ці діяння є однорівневими із запереченням такої агресії, що має виключати їх різну правову оцінку.

Здійснюючи буквально тлумачення ч. 1 ст. 111-1 КК, можна констатувати, що дії, караність яких визначає ч. 1 ст. 111-1 КК, не обов'язково становлять надання іноземній державі (іноземній організації) або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України – натомість інші види колабораційної діяльності (чч. 2 – 7 ст. 111-1 КК) можуть вважатися проявом державної зради, а отже, різновидом такої допомоги³³.

Суть колабораціонізму, що є усталеною в правовій та історичній доктрині, завжди віддзеркалює відповідну поведінку як елемент взаємодії (співпраці) з ворогом (окупантом). Поза таких відносин колабораціонізм не може існувати, що звісно не виключає потребу криміналізації подібних дій в іншому форматі. Про це, до речі, свідчить й позиція законодавця щодо обґрунтування змін до КК про запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну

---

³³ Письменський Є., Мовчан Р. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 2. – С. 9-12 DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-8-16

діяльність. Парламентарі-розробники цих змін наголошували на необхідності передбачити у ст. 111-1 КК відповідальність саме за співпрацю (курсив наш) з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудовій сферах³⁴.

Крім того, у ч. 1 ст. 111-1 КК публічні заперечення та заклики можуть здійснюватися і не через зазначену співпрацю, маючи в основі особисті переконання та погляди того чи іншого громадянина України, викликані, наприклад, стійкою антиукраїнською позицією оточення, впливом відповідних пропагандистських джерел, тривалим проживанням на території держави-агресора тощо. Тобто йдеться про те, що замість характерної для колабораціонізму усвідомлюваної співпраці з окупантом, вчиняються такі дії, які перебувають поза межами колабораційної діяльності як поведінки, що завжди характеризується певним рівнем взаємодії з державою-агресором³⁵.

Співпраця з агресором – це спільна діяльність (дії чи бездіяльність), співробітництво з агресором. У власному значенні співпраця – це взаємодія з агресором, яка передбачає двосторонній зв'язок (як об'єктивний, так і суб'єктивний), однак у широкому значенні це може бути і одностороння співпраця. У такому (широкому) розумінні співпраця є тотожною підтримці-сприянню і полягає у створенні відповідних сприятливих умов для здійснення агресором його дій, спрямованих на досягнення цілей агресії (повалення чи зміна конституційного ладу України, захоплення влади, захоплення та окупація чи анексія території, утримання окупованих територій). Співпраця (сприяння) може полягати в наданні різноманітних форм допомоги – інформаційної (напр., збір і надання певної інформації, забезпечення ворожої пропаганди), фінансової (напр., перерахування коштів на відповідні банківські рахунки, надання національної чи іноземної валюти), матеріальної (надання приміщень, транспортних засобів) чи іншої (приховування слідів певної діяльності агресора, подолання супротиву мирного населення тощо). Співпраця може бути як двосторонньою, так і односторонньою (без домовленості з агресором, за

---

³⁴ Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» (№ 2108-IX). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3430808-zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-zakolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html>

³⁵ Є.Письменський, Р. Мовчан Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 2. – С. 9-12 DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-8-16

власною ініціативою), як активною (напр., надання інформації чи зброї), так і пасивною, тобто бездіяльністю (напр., незабезпечення певними ресурсами військових формувань України, здійснюване відповідальними за це особами тощо)³⁶.

У ч. 2 та ч. 5 ст. 111-1 КК України відповідальність передбачена для тих, хто добровільно займатиме посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. Якщо посада, яку особа зайняла добровільно в незаконному органі влади, не передбачає виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, то таке кримінальне правопорушення потрібно кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК України. Також в ч.7 встановлено кримінальну відповідальність за зайняття посад у незаконних судових і правоохоронних органах.

Як зазначає М. І. Хавронюк, посада в незаконних судових або правоохоронних органах – це посада хоча б в одному із таких органів, що створений під час окупації, яка передбачає діяльність як судді, або як працівника правоохоронного органу (у розумінні ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»). Як зазначає вчений, зайняття посади помічника судді, судового розпорядника, іншої посади в апараті суду, прокуратури тощо необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК України як зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно розпорядчих або адміністративно-господарських функцій³⁷. В даному випадку на зазначеному положенні зроблено акцент спеціально, оскільки у соціальних мережах трапляються так звані коментарі ст. 111-1 Кодексу, в яких помилково стверджується, що для притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність вимагається, аби особа займала будь-яку посаду саме в органах влади; суб'єктом кримінального правопорушення пропонується визнавати лише громадянина України.

В ч. 3 аналізованої статті законодавцем визначена відповідальність за здійснення антиукраїнської пропаганди у закладах освіти, що вчиняється з метою: сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення

---

³⁶ Маслова О. О. Вчинення злочину в обстановці публічності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2017. № 27. С. 98–100.

³⁷ Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. Аналіз статті про колабораційну діяльність із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-novastattya-kryminalnogo-kodeksu/>.

державою-агресором збройної агресії проти України. Також у ч. 3 ст. 111-1 КК України встановлено відповідальність за вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти. Відповідальність за ч. 4 ст. 111-1 КК України настає за так звану економічну співпрацю з ворогом у вигляді передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та (або) збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та (або) провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території.

Так, Вироком Путивльського районного суду Сумської області у справі № 584/313/22 (провадження № 1-кп/584/118/22) від 27.05.2022 встановлено вину Особи_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України. За змістом мотиваційної частини вказаного судового рішення стає зрозумілим, що громадянин України Особа_1, достовірно знаючи про перебування збройних формувань та окупаційних військ російської федерації на території села Юр'єве, підтримуючи збройну агресію російської федерації проти України, діючи умисно, добровільно вступив в контакт з представниками збройних, воєнізованих формувань держави-агресора. Особа_1 повідомив, що має спеціальні технічні знання, навички у сфері ремонту легкових та вантажних транспортних засобів, а також відповідне приміщення, обладнання та інструменти для проведення ремонтних робіт, і на прохання представників держави-агресора оглянув військову техніку військовослужбовців збройних сил російської федерації, яка вийшла з ладу під час руху по території України. В ході діагностики Особа_1 встановив причини несправності та, в подальшому, особисто, добровільно та з власної ініціативи, використовуючи належне йому обладнання та інструменти, здійснив ремонт військової техніки держави-агресора³⁸.

Відповідальність за ч. 4 ст. 111-1 КК України настає за так звану економічну співпрацю з ворогом у вигляді передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та (або) збройним чи воєнізованим формуванням. Неоднозначність можна простежити стосовно здійсненої диференціації кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Зокрема, вчинення політичного (адміністративного) колабораціонізму у формі зайняття керівних посад

---

³⁸ Вирок Путивльського районного суду Сумської області від 27. 05. 2022 у справі № 584/313/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104534680>.

та організації виборів до незаконних органів (ч. 5 ст. 111-1 КК) передбачає основне покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, тоді як основне покарання за ідеологічний колабораціонізм у формі здійснення відповідних політичних та інформаційних заходів (ч. 6 ст. 111-1 КК) становить позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років³⁹.

Частиною 7 ст. 111-1 КК України встановлена відповідальність за участь у в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України.

Виникають складнощі в практичному застосуванні законодавчої побудови ч. 8 ст. 111-1 КК України. Так, її конструкція унеможливає її правильне застосування. Вочевидь, приймаючи цю норму, законодавець мав на меті створити кваліфікований склад колабораціонізму. При цьому ознаками, що кваліфікують це злочин, мали бути суспільно небезпечні наслідки, завдані колабораційною діяльністю (загибель людей або настання інших тяжких наслідків). Але замість використання стандартної конструкції «діяння, передбачені частинами 5–7 цієї статті, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки», законодавець використав таку конструкцію «вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків». На нашу думку, найбільш оптимальною побудовою конструкції норми виключення із КК частини 8 статті 111-1 КК. У випадку настання суспільно-небезпечного наслідку у вигляді смерті через колабораційну діяльність (чи інші тяжкі наслідки), то такі дії варто кваліфікувати за сукупністю відповідної частини статті 111-1 КК та статтею про вбивство (умисне чи необережне) чи іншими статтями (залежно від характеру тяжких наслідків).

Аналіз складів кримінальних правопорушень, передбачених 111-1, свідчить про те, що в Україні нарешті було прийнято законодавче рішення з проблемою кримінально-правової протидії колабораціонізму. Стаття містить 8 частин та примітки з 4 пунктами, кожна з яких передбачає окремі форми колабораційної діяльності. Хоча проаналізовані норми важливі та необхідні, вони потребують певного вдосконалення, що стане перспективою для наступних досліджень.

---

³⁹ Е.Письменський, Р. Мовчан Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 2. – С. 9-12 DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-8-16

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз колабораційної діяльності в умовах війни, зокрема його поняття та кримінальна відповідальність за протиправні дії дає підстави стверджувати що колабораціонізм як в Україні так і багатьох інших державах Європейського союзу є складною проблемою, яка потребує нагального вирішення, а звернення до неї є своєчасним.

Дослідження поняття «колабораціонізм», «колаборант» в історичному та соціально-психологічному дискурсі дає можливість виокремити детермінанти злочинності у цьому ракурсі та сформулювати пропозиції щодо протидії та запобігання колабораційної діяльності.

На підставі юридичного аналізу кримінально-правової норми передбаченої статтею 111-1 Кримінального кодексу України сформовано низку визначальних положень щодо більш ефективного застосування відповідної норми у практичній діяльності.

АНОТАЦІЯ

Наразі колабораціонізм є актуальним питанням не тільки для України але і для більшості країн Європейського союзу. Це обумовлено існуванням конфліктів між державами або їх частинами та наявністю осіб, які співпрацюють з ворогом із різноманітних причин, таких як особистої вигоди, ідеологічних переконань тощо. На підставі проведеного дослідження з'ясовано, що колабораціонізм характеризується, як складне суспільно-психологічне явище добровільної, зокрема ідейно-вмотивованої співпраці з ворогом у різних соціокультурних сферах життя, результатом якої є підрив національної безпеки України, створення загрози державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам держави. Зокрема, посягаючи на безпеку та суверенітет держави, а тим самим становлячи серйозну загрозу для існування територіальної недоторканості країни, яку представляють колаборанти.

Виявлено детермінанти злочинності в аспекті колабораційної діяльності та на цій підставі сформовано пропозиції щодо протидії та запобігання цього явища. На підставі юридичного аналізу кримінально-правової норми передбаченої статтею 111-1 Кримінального кодексу України сформовано низку визначальних положень щодо більш ефективного застосування відповідної норми у практичній діяльності.

Література

1. Gordon, Bertram M. The Morphology of the Collaborator: The French Case. *Journal of European Studies*. 1993. № 23, no. 1. p. 1.

2. Hoffmann S. Collaborationism in France during World War II. *The Journal of Modern History*. Vol. 40, No. 3. 1968. P. 375–395.

3. Reznik O., Andriichenko N., Zvozdetska I., Zarosylo V., (2020). Assessing the activities of the police as a part of the national security sector: experience and prospects. *Revista Género E Interdisciplinaridade*, 1(01). DOI <https://doi.org/10.51249/gei.v1i01.32>

4. Wróbel A. The thought of John Paul II about the totalitarianism. *Philosophy, economics and law review*. Volume 1, 2021. P. 160–171.

5. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). Львів, 2003. 686 с. 32

6. Вирок Путивльського районного суду Сумської області від 27.05.2022 у справі № 584/313/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104534680>.

7. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Чтиво*. 2019. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Honcharenko_Oleksii/Problemy_instytutsiinoho_vyznachennia_termina_kolaboratsionizmu_ioho_vydiv_ta_oznak.pdf?PHPSESSID=o001hmhfdenos08s30k2n465r4

8. Горобець В. Економічний та культурний колабораціонізм: формула співпраці. Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. 2020. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/pdf/VIM_27_2020-84-106.pdf

9. Гулима О. Колабораціонізм кримських татар у роки другої світової війни: причини і наслідки. – Наукові записки: Серія Історія. – № 2. – 2017. – с. 38-39.

10. Дерейко І. Колабораціонізм, поняття. Енциклопедія історії України: Т. 4. Київ. 2007. 528 с.

11. Долгорученко О. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень. – Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. № 56. – 2022. – С. 16-18 DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.56.4>

12. Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» (№ 2108-IX). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3430808-zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-zakolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html>

13. Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» (№ 2108-IX). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3430808-zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-zakolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html>

ato/3430808-zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-zakolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html

14. Маслова О. О. Вчинення злочину в обстановці публічності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2017. № 27. С. 98–100.

15. Письменський Є., Мовчан Р. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 2. – С. 9-12 DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-8-16

16. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*. 2020. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf>

17. Пояснювальна записка до проекту закону України «Про заборону колабораціонізму». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH4RE00A>

18. Рубашенко А.М. Публічні заклики до підтримки дій агресора та до співпраці з агресором: проблеми інтерпретації законодавчої новели. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. С. 135-137

19. Сайт Liga Zakon. В Україні скеровано до суду перший обвинувальний акт за колабораціонізм. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210314_v-ukran-skerovano-do-sudu-pershiy-obvinuvalniy-akt-za-kolaboratsionizm

20. Сайт Верховної Ради України. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>

21. Сайт Державного бюро розслідування. URL: <https://dbr.gov.ua/news/za-rik-vid-pochatku-vijni-dbr-rozslidue-majzhe-1-tis.-300-kriminalnih-provadzhen-shhodo-zlochiviv-proti-nacionalnoi-bezpeki-infografika>

22. Топоркова М.Н., Понаморенко С.О., Онищенко О.Т. Проблемні питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (стаття 111-1 КК України) / Журнал «наукові інновації та передові технології». – Серія «Державне управління», Серія «Право». – № 7(9). – 2022. С. – 271-272

23. Хавронюк М. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу. *Ракурс*. 2022. URL: racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html

24. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. Аналіз статті про колабораційну діяльність із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу,

прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-novastattya-kryminalnogo-kodeksu/>.

25. Чачава В. Грузинський колабораціонізм у другій світовій війні / Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2015. Випуск 6. С.157–163

26. Шайкан В. Колабораціонізм в Україні у роки Другої світової війни: причин виникнення, особливості, масштаби. Друга світова війна і доля народів України: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ. 2005. С. 44–51.

27. Янішевська К.Д., Крисько А.С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. – Вісник НТУУ «КПІ». Політологія.Соціологія.Право. № 4(56). – 2022. – 71 с.

Information about the author:

Batrachenko Tetiana Serhiivna

Ph.D. in Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Law Enforcement

University of Customs and Finance

2/4, Volodymyr Vernadsky str., Dnipro, 49000, Ukraine